

Forord

Blandt de mange vendinger, der har fundet sted inden for humanvidenskaberne de seneste årtier, synes den etiske at være blandt de, der har haft størst rækkevidde. Dette hænger tydeligvis sammen med en tendens i samfundet i almindelighed. Ingen institution, virksomhed, bevægelse eller funktion synes at kunne eksistere i dag uden at kunne opvise en etik, og begreber som 'etisk regnskab', 'presseetik', 'fødevareetik', mv., er gledet ind i dagligsproget som en naturlig ting.

Også det enkelte menneske konfronteres i stigende grad med 'etiske fordringer'. Refleksion over egne valg og handlinger bliver stedse mere påkrævet i en tid, hvor de store fortællinger er, om ikke døde, da sat på standby, og hvor den individuelle identitet betragtes som vigtigere end tilhørsforhold til gruppen og fællesskabet.

I en sådan situation er det ikke mærkeligt, at kunsten og litteraturen reagerer ved at gestalte og afsøge etiske dilemmaer, hvor modtagerens aktive stillingtagen og eventuelle indgriben er en betydelig del af værket. Annette K. Olesens dogmefilm *Forbrydelser* (2004) fremhæves gerne som ét markant dansk eksempel herpå, Marco Evaristtis kontroversielle blenderinstallation med guldfisk på Trapholt i 2000 kunne fremhæves som et andet. Og slutningen på Lars von Triers *Dogville* (2003) som et tredje.

Under overskriften 'receptions(æst)etik' ønsker *K&K* i dette nummer at rette fokus mod det etisk-receptive moment i kunst, litteratur og film, samt på hvorledes man analytisk og teoretisk har grebet fænomenet an inden for kunstarternes respektive fagområder og teoretiske felter.

Den etiske vending har ikke mindst været markant inden for litteraturteorien og -kritikken, blandt andet inden for felter såsom traumestudier og postkoloniale studier, samt i dele af narratologien. Desuden kunne man pege på interessen for vidnesbyrd inden for det litterære fagområde.

Nils Gunder Hansen skriver i sin artikel »Den etiske læser. Om K. E. Løgstrup og den etiske vending i litteraturteorien« om, hvorledes K. E. Løgstrup i 1960'erne antciperede denne etiske drejning i litteraturteorien. Løgstrups afsæt var fænomenologien og hans grundlæggende tese var, at interpersonelle fænomener som tillid og medfølelse er af en etisk natur, som er mennesket iboende og spontan. Han anså litteraturen for at rumme et uudtømmeligt lager af avancerede studier af det mellemmenneskelige etiske liv, som ikke på samme måde kunne gribes i filosofiens

begrebslige systemer. I artiklen opsummerer Gunder Hansen Løgstrups position og sammenligner den med nyere etisk orienterede amerikanske teoretikere som James Phelan, Robert Pippin og Dorothy Hale og konstaterer en høj grad af overensstemmelse. Ydermere peger han på, at Løgstrup formede sin egen teori om læserens følelsesmæssige og eksistentielle gensvar på den etiske instruktion fra litteraturen. Ifølge Gunder Hansen anså Løgstrup ikke læserens følelsesmæssige engagement for at være illusorisk eller snylteragtigt. Tværtimod demonstrerer vi som læsere den form for etisk ansvarlighed, som ville være en naturlig reaktion på begivenheder i den virkelige verden, selv om vi i denne ofte undlader at reagere, som vi burde. Til slut i artiklen skelner Gunder Hansen mellem to paradigmer inden for den etiske vending i litteraturteorien og -kritikken, en eksistentielistisk og en 'politisk korrekt'. Han anser sidstnævnte for at være problematisk, eftersom den ikke åbner op for, at læseren i mødet med det litterære værk kan overskride sig selv, men alene lader vedkommende finde bekræftelse eller det modsatte i henhold til sine forud givne normer og værdier.

Jacob Bøggild indgår i sin artikel »Fiktion som restriktion? Eller som indirekte meddelelse?« ligeledes i en diskussion med Dorothy Hale, specielt hendes indflydelsesrige artikel »Fiction as Restriction: Self-Binding in New Ethical Theories of the Novel«. Heri rubricerer Hale en større gruppe litteraturforskere som 'de nye etikere' og hævder at de alle indtager en position, som minder om den Wayne Booth indtog i *The Rhetoric of Fiction*. Læserens frivillige given sig hen til et fiktivt romanunivers og given plads for de karakterer, som vedkommende møder deri, forekommer at være et fælles ideal for disse nye etikere, idet læsningen betragtes som en øvelse i at værdsætte og give plads for den anden eller andetheden. Bøggild argumenterer imidlertid for, at tre af de etikere, Hale inddrager, Lynne Huffer, Judith Butler og J. Hillis Miller, ikke minder så meget om Booth, som Hale vil give det udseende af. I stedet plæderes der for, at Kierkegaards idéer om indirekte meddelelse i højere grad kunne være et implicit fælles referencepunkt for disse tænkere.

Henrik Skov Nielsen indleder sin artikel »Narrativ etik?« med en overbliksgivende gennemgang af de væsentligste udviklinger i de seneste års narratologi. Han fokuserer dernæst specifikt på 'den etiske narratologi', som gerne forbindes med Wayne Booth, James Phelan og Dorothy Hale og via Phelans etiske tilgang til en novelle af Ambrose Bierce, forsøger Skov Nielsen at operationalisere den etiske læsning og skitserer dens muligheder i en kort læsning af Blichers »Præsten i Vejlbys«. Skov Nielsen viser, hvorledes læseren i en ganske bogstavelig forstand må tage dommerens rolle på sig og tage stilling til spørgsmål om ret og uret. Læserens

dom gøres således til en del af det etiske dilemma, som fortællingen omhandler, og Skov Nielsen foreslår til slut i artiklen, at Blicher set i dette perspektiv er tættere på Kierkegaard end ellers antaget.

Kants betydning for fremstillingen og forståelsen af det onde, samt beskrivelsen af hovedpersonens subjektivitet, i Kleists lange novelle »Michael Kohlhaas«, undersøger *Maria Jørgensen* i sit bidrag: »Foruroligende etik i Heinrich von Kleists 'Michael Kohlhaas'«. Jørgensen viser, hvordan novellen betjener sig af begreberne pligt, frihed, patologi, universalitet og det sublime, som man kender fra Kant, for at gestalte Kohlhaas som en i sig selv decentreret subjektivitet. Ifølge Jørgensen fremtræder udhulingen af det godes begreb i Kants etik som en hidtil ikke erkendt tendens til tautologisering i Kohlhaas' kvalitative domme. I artiklens afsluttende del undersøges den onde handling i »Michael Kohlhaas« som en fri ditto, en »Aktus der Freiheit«, med afsæt i begrebet om det diabolske onde i Kants *Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft*. Kohlhaas' sidste handling, hans afvisning af enhver forhandling med kurfyrsten, ses her med kantianske termer som en fri, fornuftsbetonet og udelukkende formal handling. Altså rummer »Michael Kohlhaas« ifølge Jørgensen en i kantiansk optik fuldbyrdet etisk handling, som blot ytrer sig andetsteds i novellen, end det hidtil er blevet erkendt.

De etiske udfordringer, som knytter sig til receptionen af interviews med vidner, er emnet for *Stefan Iversens* artikel: »Vidnesbyrdets vidner. Receptionsangst og etik i mødet med det interviewede vidne«. Iversen fokuserer på interviews med overlevende fra Holocaust, og hans artikel falder i tre dele. I første del opridser han de vigtigste karakteristika for vidneinterviews og viser, hvorledes disse kan beskrives i henhold de svar, de giver på spørgsmål vedrørende autenticitet, performativitet og interaktivitet. I artiklens anden del diskuteres i et teoretisk perspektiv den 'receptionsangst', som næppe kan undgå at gøre sig gældende for den, der placerer sig som modtager af sådanne vidnesbyrd, og i sidste del viderefører Iversen denne diskussion ved at inddrage egne erfaringer, som blev gjort igennem arbejdet med en nylig dansk udgivelse: *Vidnesbyrd. Danske fortællinger fra tyske koncentrationslejre* (2008), redigeret sammen med Henrik Skov Nielsen og Stefan Kjerkegaard.

Anne Gjelsvik retter opmærksomheden mod fiktionsfilm i sin artikel »Ethiske lesninger i fiksjonens frirom«. Med udgangspunkt i 'den etiske drejning' inden for filosofi og litteraturteori samt i perspektiver hentet i nyere kognitiv filmteori, argumenterer Gjelsvik for at en 'etisk kritik' ikke bare er mulig men uomgængelig, når det angår filmstudier. Gjelsvik går som udgangspunkt i rette med den ofte hævdede autonomiforståelse, hvor etisk evaluering tilsidesættes med henvisning til, at værkets status af fiktion

lader det få status af et frirum hinsides bedømmelse eller forståelse af godt og ondt. Denne forståelse finder Gjesvik irrelevant, men opfordrer samtidig til at man skelner mellem etisk kritik og moralisme – hvor førstnævnte undersøger filmens indflydelse på beskueren og hvordan denne sættes i spil af og med værket, da går sidstnævnte i rette med værket og fordømmer det. Gjesvik foreslår derfor en ‘moderat etisk kritik’, som samtidig baserer sig på kognitionsforskningens indsigter i beskuerens emotionelle respons på værket.

Peter Ebberfeld bringer i sin artikel »Dokumentarfilmens etik. Mellem *Den Hemmelige Krig* med det hemmelige plot og Michael Moores satiriske dokumentarmassakre« fokus på de seneste års udviklinger indenfor dokumentargenren og dens normative forståelse af etik. Ebberfeld diskuterer Jan Foght Mikkelsens bidrag til en formidlingsetik og argumenterer for, at Mikkelsens krav til dokumentaristen om etisk sensibilitet må komplementeres med et receptionsorienteret vokabular. Udgangspunktet er, at den audiovisuelle massekommunikerede meddelelse repræsenterer en asymmetrisk magtrelation imellem skaber og recipient, og hvor Mikkelsens formidlingsetik hævder, at den har til hensigt at beskytte modtagerens autonomi, vil Ebberfeld, at formidlingsetikken suppleres af en modtagerbaseret model, der lader asymmetrien blive rettet op. Ebberfeld analyserer i dette perspektiv Christoffer Guldbrandsens dokumentar *Den Hemmelige Krig* og fokuserer på, hvorledes modtageren søges overtalt igennem narrative strategier og filmiske greb. Ebberfeld konkluderer, at man bør udvikle et vokabular, som kan give mediebrugeren en mere kommunikativt reflekteret tilgang til audiovisuel dokumentarisme.

De etiske implikationer, som er på spil i Lars von Trier og Jørgen Leths film *De fem benspænd* (2003), diskuteres af *Heidi Phillipsen* i » En leg med æstetik og etik. Om filmen *De fem benspænd*«. Phillipsen spørger i sin artikel, om det er etisk acceptabelt, at Trier søger at få Leth til at nedbryde sit æstetiske filmsprog ved at sætte nogle rammer for hans arbejde, som Leth aldrig ville sætte for sig selv, herunder at sætte ham til at indtage en luksusmiddag midt i luderkvarteret i Mumbai. Phillipsen når frem til, at det benspændende samarbejde har været frugtbart for Leth, fordi det har virket som en kreativ impuls, men at det stadigvæk er et komplekst spørgsmål, hvorledes publikums opfattelse af de to instruktørers etos udvikler sig i løbet af filmen.

Vi bringer i dette nummer af *K&K* to artikler uden for tema. Den første, Hans Kristian Rustads »Elektronisk litteratur i Norden. Nordisk hypertextstradisjon i lys av internasjonal hypertextstfiksjonshistorikk«, omhandler den elektroniske litteratur, som dukkede op i slutningen af 1980’erne. Selv om den elektroniske litteratur i Norden efterhånden har

et par årtier på bagen, har litteraturforskningen i højere grad interesseret sig for den internationale udgave af den og været mindre opmærksom på værker skrevet på de nordiske sprog. Artiklen giver en oversigt over elektronisk litteratur i Norden ved at identificere dens vigtigste karaktertræk og se på, hvorledes disse afspejler udviklingen i den internationale elektroniske litteratur. Man får tillige karakteristikker og analyser af værker, som har haft markant betydning for denne litterære tradition i Norden, for eksempel Karl Erik Tallmo's *Iakttagarens förmåga att ingripa*, Anne Bang-Steinsvik's *I mellom tiden* and Sonja Thomsen's *Ingen elge på vejen den dag*.

I den anden artikel uden for tema, » Heltemodig autenticitet. Konsumkritik og politik i *Neue-Neue-Deutsche-Welle*«, skriver Moritz Schramm om en ny trend i tysk popmusik, som går under betegnelsen Neue Neue Deutsche Welle. Schramm tolker den som udtryk for en reaktion mod aktuelle politiske forhold og tendenser og dermed forbundne ændringer i samfundsstrukturen. Blandt andet trækker han på de franske sociologer Luc Boltanski og Eve Chiappello, idet han forstår Neue Neue Deutsche Welle som et forsøg på at genvinde en politisk stemme og tilbyde nye idéer om stabilitet som modsvar til det aktuelle krav om ubegrænset fleksibilitet.

Nummeret afsluttes som vanligt med en række anmeldelser.

Fra dette nummer er Karen Hvidtfeldt Madsen (Syddansk Universitet) og Karen-Margrethe Simonsen (Aarhus Universitet) indtrådt i redaktionen. Endvidere er Gitte Tofterup Hansen tiltrådt som redaktionssekretær.

Red.